

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄС: НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються результати впливу процесу глобалізації на вищу освіту в ЄС. За основу для аналізу взяті публікації науковців ЄС, присвячені цьому питанню. Вивчаються наслідки процесів глобалізації, інтернаціоналізації та Європеїзації у сфері вищої освіти, до яких відносять конкуренцію, ринкові відносини, рейтинги, підприємницький характер ВНЗ, акредитацію, альтернативне фінансування, тощо. Результати цього дослідження сприяють глибшому розумінню стану глобалізації вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація, інтернаціоналізація, Європеїзація, ЄС.

Постановка проблеми. Починаючи з кінця 20-го століття процес глобалізації увійшов в усі сфери життя, захопивши й вищу освіту ЄС і світу. Вища освіта ЄС зазнала значних змін і модернізації своєї системи. "Протягом останніх десяти років через інтернаціоналізацію вищої освіти відбулися зміни її моделі – від більш кооперативної до більш конкурентоспроможної моделі вищої освіти". Змінилася навіть сутність вищої освіти: "цінність вищої освіти, традиційно прив'язаної до співпраці та партнерства, була замінена на підвищення конкуренції, комерціалізації та транскордонної вищої освіти" [3, с. 242]. Виникли абсолютно нові явища, пов'язані з вищою освітою, які набули вагомого значення для сучасної освітньої політики: мобільність студентів, автономія університетів, забезпечення якості освіти, елітні університети, рейтинги тощо.

Поряд із процесом глобалізації відбувається процес інтернаціоналізації, який також став широко поширеним і стратегічно важливим явищем у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Він включає в себе широкий спектр заходів, таких як: мобільність студентів і співробітників, інтернаціоналізація навчальних програм та забезпечення якості освіти, міжвідомчої співпраці у сфері освіти та досліджень, а також створення міжнародних університетських консорціумів [2, с. 3].

Вища освіта ЄС набула ознак маркетингової, стала тісно пов'язаною з ринком праці, орієнтованою на його вимоги. Підтвердженням тому є широко вживані терміни "економіка, основана на знаннях" і "Європейська сфера навчання впродовж життя", які тепер є ключовими словами освітніх стратегій. Більшість інноваційних концепцій ВНЗ в Європі базуються на Американській моделі. У той же час європейська ідентичність включає елемент невизначеного майбутнього, який пояснюється відкритістю, розширенням і демократичними процесами. Таким чином, Європейські освітні стратегії, навіть підкреслюючи актуальність інтернаціоналізації та неминучість глобалізації, не визначають кінцеву мету, а є інструментами для встановлення загальної платформи, яка дозволить бути рівноправними партнерами на світовому ринку освітніх послуг і зайнятості [5].

Саме Американська модель освіти підштовхнула Європу до збереження Європейської ідентичності вищої освіти в глобалізованому світі. У результаті виникла ідея Європеїзації, яка може бути гарантована змістом навчальних програм: пропозиція для університетів прийняти загальний навчальний план для Європейських ВНЗ. Саме тому "використання існуючих (американських) моделей як "найкращих у світі" не слід розглядати як вороже для зміцнення поки що еkleктичного Європейського освітнього простору" [5].

Відповіддю на виклики глобалізації стала Болонська декларація – "загальна європейська політика, спрямована на реформи на рівні вищої освіти", що була підписана у 1999 році. Одна з головних цілей Болонської Декларації полягає в підвищенні міжнародної конкурентоспроможності Європейської вищої освіти, через підвищення прозорості Європейської вищої освіти, зокрема визнання ступенів і кваліфікацій вищої освіти через впровадження триступеневої системи навчання. Болонська декларація залишається далеко від перспектив ринку або торгівлі і називає свій кінцевий результат "Європейський вищий навчальний простір".

Хоча конкурентні характеристики стають все більш домінуючими у вищій освіті, Болонський процес залишається в основному зосередженим на співпраці. Політика Болонського процесу передбачає, що національні уряди можуть значною мірою встановлювати поведінкові правила для ВНЗ і вони можуть не реагувати на широкі міжнародні можливості, поки зростання на їхніх національних ринках не зупиниться [2, с. 8].

Отже, системи вищої освіти ЄС зазнали значних змін від процесів глобалізації, інтернаціоналізації та Європеїзації за останні роки, що дає підставу для вивчення їх наслідків і майбутніх перспектив. Відповідно, **метою** нашої статті є вивчення впливу глобальних процесів на вищу освіту ЄС з можливістю отримання досвіду для національної системи вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання глобалізації поряд з інтернаціоналізацією вищої освіти ЄС широко обговорюється у науковому дискурсі. Ці два терміни використовуються як з протилежними значеннями, так і заміщують один одне. Вивчаючи питання тлумачення термінів "*інтернаціоналізації*" та "*глобалізації*" вищої освіти, дослідники вказують на існування різних підходів. Так, Ганс де Віт зазначає, що "*інтернаціоналізації*" стосуються більшість понять, пов'язаних з навчальною програмою: міжнародні дослідження, глобальні дослідження, полікультурна освіта, міжкультурна освіта та інше, або пов'язані з мобільністю: навчання за кордоном, освіта за кордоном, академічна мобільність тощо [3, с. 243].

Ф. Альтбах, Л. Рейсберг і Л. Румблі [1, с. 7] визначають "*глобалізацію*" як реальність, сформовану все більш інтегрованою світовою економікою, новими інформаційними та комунікаційними технологіями, появою міжнародної мережі знань, роллю англійської мови та інших сил, що не підкоряються академічним установам. "*Інтернаціоналізація*" визначається як різноманітність політик і програм, що реалізується університетами та урядами для реагування на глобалізацію.

Ці дослідники вказують на складні відносини між глобалізацією та інтернаціоналізацією у вищій освіті. Френс ван Вьют [2, с. 17] стверджує, що: "з точки зору як практики, так і сприйняття, *інтернаціоналізація* наближається до усталеної традиції міжнародного співробітництва, мобільності, основних цінностей якості та передового досвіду, тоді як *глобалізація* більше стосується конкуренції, нав'язуючи концепцію вищої освіти як товару, який можна продати та кидає виклик концепції вищої освіти як суспільного блага".

У Болонській декларації 1999 р. та Лісабонській стратегії 2000 р. зустрічаються такі два виміри інтернаціоналізації як співпраця та конкуренція. З одного боку, обидва процеси підкреслюють, що має бути більше співробітництва з метою розвитку ЄВПО та "Європи знань". З іншого боку така співпраця необхідна для того, щоб протистояти конкуренції з боку США, Японії та Китаю, а також іншим країнам з економікою, що розвивається.

П. Згага, У. Тейхлер та Дж. Бреннан не розділяють поняття "*глобалізації та інтернаціоналізації*" через їх складні відносини. Замість цього вони зосередилися на подвійному значенні глобалізації та інтернаціоналізації для Європейської вищої освіти, що протягом останніх двох десятиліть мала значення "глобалізації в істинному сенсі", з одного боку, і "Європеїзації, тобто регіональної версії інтернаціоналізації або глобалізації", з іншого [7, с. 11].

Процес Європеїзації розуміється як "Європейський шлях" для управління єдністю та різноманітністю вищої освіти. "Європеїзацію" розуміють як "глобалізацію", або як "інтернаціоналізацію". З цієї точки зору, "глобалізація" як "вирівнювання різноманітності" вищої освіти розглядається як частина глобальної ринкової системи. "Інтернаціоналізацію" вважають процесом міжнародних відносин [7, с. 13]. "Європеїзація у вищій освіті, яка почалася з інтернаціоналізації і продовжує існувати, підтримуючись нею, призвела до форми глобалізації в регіональному масштабі з наслідками, які ще не були повністю очевидними. Тенденції до інтернаціоналізації та глобалізації постійно зміцнюють одна одну" [6, с. 9-10].

Виклад основного матеріалу. Які саме наслідки глобалізації та інтернаціоналізації є вже очевидними для вищої освіти ЄС?

Процес глобалізації, зумовлений ініціативами Організації світової торгівлі (WTO) і особливо Генеральною Угодою про торгівлю послугами (GATS) про вільну та транскордонну торгівлю освітніми послугами, посилив конкуренцію систем вищої освіти. І хоча національні держави все ще відіграють важливу роль у контролюванні вищої освіти (більшість ВНЗ в Європі фінансуються державою), ВНЗ вимушені враховувати такі тенденції глобалізації.

Глобалізація виникла як політичний контекст у національній системі вищої освіти і ВНЗ повинні розробляти стратегії, щоб відповідати на неї. На національному рівні, дерегуляція та підвищення інституційної автономії дозволяє ВНЗ краще реагувати на міжнародні проблеми. Дерегуляція збігається із зменшенням державного фінансування вищої освіти на душу населення, що призводить до змішаних механізмів фінансування та до інституційного підприємництва. ВНЗ, які серйозно сприймають тенденції глобалізації, зосереджують свою підприємницьку діяльність здебільшого на отриманні доходу з міжнародних джерел, наприклад, транскордонний маркетинг курсів і навчальних програм, а також міжнародне співробітництво в проведенні дослідження [2, с. 5-6].

Поява глобалізації відбувається в зміні парадигми інтернаціоналізації, як перехід від співпраці до конкуренції. У Європі спостерігається тенденція порівняння з вищою освітою в США. У більш загальному розумінні сильна загроза сприймається від англосаксонської системи вищої освіти та її сильної позиції на світовому ринку. У вищій освіті переважає англійська мова як *lingua franca*, гнучкі структури ступеня, сильні традиції дистанційного навчання, (диференційна) системи плати за навчання,

що стимулюють ВНЗ активно торгувати самими собою та уряди – активно підтримувати міжнародний маркетинг, щоб мати міцну позицію на світовому ринку [2, с. 7].

Елементами глобалізації є кількість іноземних студентів, що навчаються в університетах ЄС та використання англійської мови. Кількість іноземних студентів, що навчаються в Австралії, Швейцарії, Новій Зеландії, Австрії, Великобританії, Бельгії, Німеччині та Франції, перевищує 10% але в Кореї, Польщі та Туреччині вона незначна. Зовнішній рух студентських громад перевищує 5% у Люксембурзі, Ісландії, Словацькій Республіці, Ірландії, Греції, Норвегії та Австрії, але в США, Австралії та Мексиці він низький [6, с. 16].

Багато студентів з неангломовних країн хочуть здобути англійську мову та ступені з англомовних систем, тоді як порівняно небагато англомовних студентів хочуть здобути інші мови та ступені з неангломовних країн. Англійська мова є провідною мовою бізнесу та професій, єдиною глобальною мовою науки, науково-дослідних і наукових публікацій. Англійська мова також поширюється як засіб навчання в неангломовних країнах, зокрема в програмах, призначених для залучення іноземних студентів [6, с. 16].

На думку Е. Хазелькорн, сучасний стан національних систем освіти та університетів "ілюструється зростанням популярності та одержимості університетськими рейтингами та відображає необхідність вищої освіти для економічного зростання, глобальної конкурентоспроможності. Університети вимірюються показниками глобального потенціалу, які ведуть до створення єдиного світового ринку вищої освіти. Прагнення мати статус світового класу підняв престиж елітних дослідницьких університетів, що впливає на формування національної політики, інституційне прийняття рішень, думку зацікавлених сторін, академічну поведінку та вибір студента" [4, с. 1].

Поява глобальних рейтингів зробила конкурентоспроможність вищої освіти більш видимою та багатополлярною. На думку Т. Керікмяе та Ж. Моне, "рейтинг університетів дуже залежить від кількості та якості академічного персоналу, а також кількості прізів та опублікованих статей". Крім того, "рівень зайнятості випускників є одним з найбільш конкретних оцінок успіху системи освіти" [5].

Під час глобальної економічної кризи роль вищої освіти, як індикатора відродження економіки і ключового чинника позиції нації в світовому порядку, зайняла значне місце в політичних питаннях. Починаючи з підписання Болонської декларації, в ЄС були вкладені значні інвестиції у вищу освіту. Проте, дослідники відмічають дуже різну ситуацію фінансування вищої освіти в ЄС. Деякі уряди здатні значно інвестувати або підтримувати поточний рівень інвестицій, інші стикаються з серйозною фінансовою напругою. Наприклад, Ірландія, Латвія, Греція, Італія та Великобританія скоротили загальнодоступне фінансування до 40% у 2015 р.

Результатом процесу глобалізації вищої освіти стало нове державне управління ВНЗ, які все частіше залучаються до управління персоналом, прийняття рішень про організацію. Глобалізація охоплює ринки та конкуренцію між ВНЗ та між країнами.

Передумовою для інтернаціоналізації стало зростання міжнародної конкуренції у вищій освіті через залучення нових типів постачальників вищої освіти (корпоративні університети, Інтернет-провайдери тощо), які працюють на чисто комерційній основі, а також сильне збільшення транскордонної освіти та значний експорт та імпорт освітніх послуг [2, с. 3].

Політика інтернаціоналізації включає мобільність студентів і співпрацю з Центральною та Східною Європою. Для заохочення студентів до навчання в університетах ЄС Європейською Комісією були розроблені та впроваджені програми мобільності: ERASMUS був насамперед політичним та економічним кроком для стимулювання європейської ідентичності та розвитку міжнародної конкурентоспроможності через освіту; SOCRATES для просування мовних навичок, дистанційного навчання та інформації. Leonardo da Vinci спрямована на сферу професійного навчання.

Найвідомішим прикладом співпраці в освіті є Транс'європейська програма мобільності для університетських досліджень (TEMPUS), що забезпечує підтримку розвитку освіти шляхом надання грантів на мобільність студентів та інфраструктурну підтримку. Завдяки TEMPUS та іншим програмам було досягнуто швидке вдосконалення освітньої інфраструктури та якості. Вони сприяли глобальному розвитку вищої освіти. Програма ERASMUS стала прикладом для подібних проектів між ЄС і світом. Це спричинило розширення програм співпраці між вищою освітою у Західній, Центральній і Східній Європі через програму TEMPUS; між ЄС та США (FIPSE); з країнами Середземного моря (MEDCAMPUS) та з Латинською Америкою (COLUMBUS / ALFA). Важливим здобутком цих програм став обмін інформацією про курс та ступені навчання, що мав вирішальне значення для розвитку механізмів визнання курсів. Отже, ERASMUS та інші програми ЄС сприяли врахуванню процесу інтернаціоналізації в національних та інституційних стратегічних планах. Національні уряди, приватні фонди та регіональні суб'єкти господарювання виділили кошти поряд з програмами ЄС для стимулювання міжнародних відносин співпраці та обміну.

Варто зазначити, що на думку критиків глобалізації, цей процес відбувається не без проблем. Дослідники переконані, що тенденції глобалізації будуть шкодити вищій освіті в малих країнах і в мовній галузі. Це посилить драматичну нерівність серед університетів з домінуючою роллю університетів світового класу в західних країнах. Менші та бідніші країни матимуть менше автономії або

низький конкурентний потенціал у глобалізованому світі через нестабільну торгівлю та проблеми доступу до ринку, що сильно впливає на освітню сферу.

Інший критичний аргумент стосується потенціалу ВНЗ та негативного впливу на традиційні академічні цінності (прагнення до стипендії, дослідження, кероване цікавістю), які ризикують опинитися під загрозою зникнення внаслідок більшого акценту на діяльність для отримання прибутку та ринкові відносини [2, с. 6].

Глобальна конкуренція та міжнародні рейтинги, підняли гонку інвестиційного озброєння. Результатом є зосередження на фінансуванні та доступності вищої освіти. Очевидно, що Європейська соціальна модель набуває все більшого тиску – держави-члени ЄС шукають альтернативний варіант фінансування вищої освіти. Досвід Великої Британії про впровадження схеми отримання умовної позики виявився неефективним. У Німеччині спочатку ввели плату за навчання (€ 500 за семестр), але потім скасували. Інші країни уникають плати за навчання для вітчизняних студентів / студентів ЄС, але замість цього встановили плату для міжнародних (не ЄС) студентів. Ірландія скасувала плату за навчання в 1990-х роках, але через суттєве зниження державних доходів, ввела внесок за вищу освіту для заможних сімей, а також розширила роль приватних провайдерів освітніх послуг. Словом, багато урядів та установ прагнуть вирішити проблему з точки зору витрат – зниження собівартості на одного студента, співвідношення працівників / студентів, дешевший факультет, дешевші можливості тощо. У таких умовах знаменита програма досліджень і розробок "Горизонт 2020" зазнала критики від держав-членів ЄС, багато з яких не в змозі виконати Лісабонський ліміт на 3% ВВП. Це змусило Європейську Комісію запропоновані € 80 млрд. бюджету "Горизонтом 2020" зменшити до € 69 млрд. [4, с. 3].

Поява глобальних рейтингів сприяла розгляду якості вищої освіти в міжнародних масштабах. Вони успішно пов'язали привабливість країн світу з можливістю вищої освіти приваблювати таланти та продукувати знання. Якщо вища освіта є двигуном економіки, тоді якість і статус ВНЗ є важливими показниками конкурентоспроможності. Це перетворило якість очолюваної вищої освіти в щось кероване та регульоване урядом.

Сьогодні показники стандартів національної освіти визначаються результатами професійної акредитації ВНЗ, що здійснюють агентства з якості та стандартів освіти. Такі агентства мають великі повноваження для реєстрації та оцінювання показників діяльності ВНЗ у відповідності до стандартів, встановлених міністром освіти. "Добровільний" або "саморегулюючий" аспект цих процесів приховує реальність того, що конфіденційні результати вже не є прийнятними, і неможливість участі в акредитації може мати негативні наслідки для інституційної легітимності, фінансування чи репутації, а також для інституційної автономії. Рейтинги, що регулюються комерційними медіа-організаціями, проводять оцінку якості поза межами як ВНЗ, так і держави, чим, можливо, кидають виклик національному суверенітету. Відкриті джерела та соціальні мережі-сайти також виконують функцію оцінювання, а інструменти потрапляють безпосередньо в руки студентів та інших зацікавлених сторін, обходячи вищу освіту та уряд у цілому [4, с. 4].

Висновки. За прогнозами дослідників у майбутньому Бразилія, Росія, Індія та Китай домінуватимуть над Європою та Японією, відчуваючи зростання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Для Європи ці події викликають серйозне занепокоєння, оскільки вони перетинаються з метою ЄС – побудувати "найбільш динамічну та конкурентоспроможну економіку в світі, основу на знаннях" (Лісабонський договір, 2000). Зростає стурбованість, що "Європа вже не встановлює темп у глобальних гонках за знання та таланти, тоді як країни з перехідною економікою швидко збільшують інвестиції у вищу освіту" [4, с. 2].

Таким чином, за два десятиліття глобальні процеси мали значний вплив на вищу освіту ЄС з їх позитивними та негативними наслідками. Але кожна країна ЄС буде робити власні висновки. Для національної системи вищої освіти України цей досвід також буде індивідуальним і, чого буде більше, покаже час. Це й є перспективою подальших розвідок у обраному напрямку.

Використані джерела

1. Altbach Ph., Reisberg L., Rumbley L. Trends in Global Higher Education, Tracking an Academic Revolution. Paris: UNESCO. – 2009. – 246 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.177.926&rep=rep1&type=pdf>
2. Frans van Vught. Internationalisation and Globalisation in European Higher Education. – 2002. – P. 2–15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.humaneu.com/fileadmin/wsan_docs/ws2004/ws_2004_Mon_VanVught_1_Internationalisation.pdf
3. Hans de Wit. Globalisation and Internationalisation of Higher Education. –2011. – Vol. 8, No 2. – P. 241–248. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B0/254141-342969-1-PB.pdf>
4. Hazelkorn E. Reflections on Global problems of Higher Education: a European Perspective. AERA's Division J and NAESA: Association of International Educators. – 2013. – 7 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nafsa.org/_/File/_/reflections_on_global.pdf

5. Kerikmäe T., Monnet J. Globalisation and Higher Education from European Perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ttu.ee/public/j/Jean-Monnet-Tippkeskus/II_artikkel.pdf
6. Marginson S., Marijk van der Wende. Globalisation and Higher Education. OECD. – 2006. – 74 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/edu/research/37552729.pdf>
7. Zgaga P., Teichler U., Brennan J. The Globalisation Challenge for European Higher Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.uni-kassel.de/einrichtungen/fileadmin/datas/einrichtungen/incher/Publikationen/Zgaga_et_al_2013_leseprobe.pdf

Мосьян Н. В.

ГЛОБАЛИЗАЦІЯ ВИЩЕГО ОБРАЗОВАННЯ В ЕС: ПОСЛЕДСТВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье анализируются результаты влияния процесса глобализации на высшее образование в ЕС. За основу для анализа взяты публикации учёных ЕС, посвященные этому вопросу. Изучаются последствия процессов глобализации, интернационализации и Европеизации в сфере высшего образования, к которым относят конкуренцию, рыночные отношения, рейтинги, предпринимательский характер вузов, аккредитацию, альтернативное финансирование. Результаты данного исследования способствуют более глубокому пониманию состояния глобализации высшего образования в Украине.

Ключевые слова: высшее образование, глобализация, Европеизация, ЕС, интернационализация.

Mospan N. V.

GLOBALIZATION OF EU HIGHER EDUCATION: IMPLICATIONS AND PERSPECTIVES

The author presents the analysis of the impact of globalization on higher education in the EU. The EU scientific publications, which widely cover this issue, are taken as the basis for the analysis. The emergence of globalization occurs in the change of the paradigm of internationalization, as the transition from cooperation to competition. In Europe, there is a tendency to compare with higher education in the United States. In a more general sense, the strong threat is perceived by the Anglo-Saxon system of higher education and its strong position on the world market. In higher education, English is predominantly 'lingua franca', flexible degree structures, strong traditions of distance learning, differential tuition fees are observed. Along with the process of globalization, the process of internationalization is taking place, which has also become a strategically important phenomenon in higher education institutions. It includes a wide range of activities, such as mobility of students and employees, the internationalization of curricula and the provision of quality assurance, cooperation in education and research. Mobility programs for encouraging students to study at EU universities have been developed and implemented by the EC, that initiated international competitiveness. The study examines the effects of globalization, internationalization and Europeanization on higher education. Among such consequences competition, marketization, ratings, entrepreneurial nature of universities, accreditation, alternative financing are distinguished. The tendencies of globalization will harm higher education in small countries and linguistic area. This will increase dramatic inequalities among universities, with the dominant role of world-class universities in Western countries. The results of this study can contribute to a deeper understanding of the current state of globalization of higher education in Ukraine.

Key words: Europeanization, EU, globalization, higher education, internationalization.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2017.